

Rómaikori leletek Csongrádon.

(Idetarozik a XL. és XLI. tábla.)

Csongrád város nyugati részén, a Félegyházára vezető országúttól északra fekvő u. n. Piroskavárosban útrendező munkálatok folytak. Az itt haladó Werbőczy-utca magas dombvonulaton fekszik; ennek a kocsíúti részét lehoradták, hogy a kitermelt földdel az alacsonyabban fekvő részeket feltöltsék. E munkálat közben a munkások sírokra akadtak, amelyeknek egyrészét fel is dúlták s mellékleteiket javarészt szétszórták. A két feldúlt sír (a következő leírásban a 9. és a 10.) kivételével a többi dr. Tary László csongrádi orvos, minden szakszerű kíváncsiságot kielégítően, bontotta fel, megfigyelte és lefényképezte. Az alábbi adatokat teljesen az ő jegyzetei alapján közöljük.

1. *sír.* Hossznégyszög-alakú sír; hossza 190, szélessége 50 cm, mely a déli végén szabálytalanul kiszélesedik. A sírgödör és a csontváz irányítása pontosan É-D. A hanyattfekvő kinyújtóztatott csontváz feje északi irányba fekszik. Részlegesen fel volt dülva, koponyája nem került elő; jobb alkarja a medence fölött keresztbe volt fektetve. Az előkerült két tejfog kb. 12 éves gyermekre mutat. Mellékletei: 1. A medence jobb oldalánál kettős csonkakúpalakú, kissé lapos, vörösesbarna agyagból készült orsókarika. 2. A keresztcsont felett, a testtel párhuzamosan elhelyezett, vaskés. Teljes hossza 13 cm, ebből a nyélre 3·5 cm esik. Legnagyobb szélessége 22 mm. Kivételül öt darabra törött.

2. *sír.* Hossznégyszög-alakú sírban feldúlt gyermekcsontváz. Irányítása D-É; csontjai mállottak. Az előzetes bolygatást az igazolja, hogy koponyáját a medence felett találták meg. A bokák közül, igen rossz állapotban lévő, fekete-szürke színű edény került elő; csak a környező földdel együtt lehetett kiemelni. Magassága 19, szájmérete 7, legnagyobb öblössége 13·5, feneke 7·2 cm. Közvetlenül a szájnílás alatt körbefutó ki-domborodás található. A legjobban kihasasodó részen bűtyök volt, amelyről nem lehetett megállapítani, hogy a nyakhoz felhajló fül csonkjá-e, avagy eredetileg is csak ekkora volt. Teljes kiszáradás után az edény összeomlott. Az 1. képen bemutatott metszet az edény szétesése előtt készült.

3. *sír.* Teljesen feldúlt férficsontváz; hossza nem volt megállapítható. A korábban lehordott úttest alatt 1 méternyire feküdt, homokos földrétegben, hanyatt, kinyújtóztatva. Irányítása É-D, fejjel délnek. A jobb és bal alszárcsontok egymást keresztezve feküdtek. Mellékletek: 1. A jobb csípőtáraj közepe táján Commodus császár (Kr. u. 176—192) ezüst érme. 2. U-alakú bronzcsat vas pecekkel (XLI. 6.). A keresztcsont jobb oldalát fedő földrétegen feküdt. A csat félkörös része domború és itt a legvastagabb; az alsó fele lapított. A száruk végeit, felül, háromszögalakú bemélyítés díszíti, alul, a háromszögnek megfelelőleg egyszerű bemélyítés fut. A vaspecek karomszerűleg hajlik rá a csat félkörös részére. 3. Kova darab. 4. Vaskés; 12 cm hosszú; ebből a nyélre 2 cm esik. Legnagyobb szélessége 1.8 cm. A kés foka és a nyele egy vonalba esik. Kiemeléskor három darabra tört. A bal csípőtányér fölött volt elhelyezve, hegyével ferdén balra lefelé irányítva. 5. Vastöredék ismeretlen rendeltetéssel.

4. *sír.* Vízvezetéki cső lefektetésekor megbolygatták. Irányítása É-D, fejjel délnek fordítva. A sírban 9 (esetleg 10) koporsódeszka összetartására szolgáló vas-kapcsot találtak. Tipusaikat a XLI. 3., 4. alatt mutatjuk be. Méreteik változók.

5. *sír.* Körülbelül 8 éves gyermek sírja, D-É irányítású. A csontok csaknem teljesen elmállottak. Mellékletek: 1. A jobb fül táján rossz-ezüstből készült, végei felé hegyesedő nyitott karika (XLI. 5.). Átmérője 15 mm. 2. Jobb kulcsesont felett aláhajlottlábú, elrozsdásodott vasfibula. Kiemeléskor több részre tört. A tűtartótókot a megszélesített láb lehajlításából nyerték, valószínűleg kéttágú.¹

6. *sír.* A jólfejlett férfi csontváza az eredeti felszín alatt körülbelül 180 cm mélyen volt elhelyezve. A hanyatt fekvő, kinyújtóztatott csontváz irányítása DK—ÉNy, fejjel délkelet felé. A csontváz hossza 179 cm. Mellékletek: 1. A jobb kéz csontjai között Sabina császárnő (Kr. u. 128—136) ezüst érme. A Coh. II. 2. 14. tipustól csak annyiban tér el, hogy e példány előlapján a császárnő feje jobbra néz. 2. A koponya mellett jobb oldalon ismeretlen rendeltetésű vasszög. 3. A jobb halántékon nyitott bronzkarika. Átmérője 1 cm. 4. A jobb kulcsesont alatt vastöredékek, valószínűleg vasfibula maradványai; típusát nem lehetett megállapítani. 5. A jobb kéz-

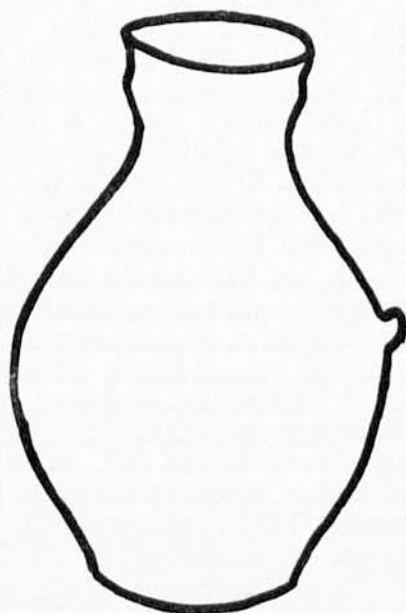

Abb. 1. kép.

¹ Típusát lásd Párducz Mihály: A nagy magyar Alföld rómaikori leletei, XIII. tábla 5 a, b. ábráin. (Dolgozatok, 1931.)

fejnél a csontvázal párhuzamosan vastör, eléggé oxidált állapotban. Hossza 20 cm, ebből a nyélnyújtványra 4·5 cm esik. Legnagyobb szélessége 3 cm. A nyélrészen fafogantyú maradványai láthatók; a penge kezdete fölött kb. 1·5 cm² területen szövetanyag lenyomata, illetve maradványa van (XLI. 2.). 6. Vaskés az előbb említett tör fölött, annak meghosszabbításában. Erősen oxidált állapotban került elő, hossza 11, legnagyobb szélessége 2 cm. 7. A jobb medencében oválisalakú rozsdás vascsat volt. Átmérője 5 × 3 cm. A csat pecke ugyanúgy karomszerűen hajlik rá a csatkarikára, mint ahogy azt a 3. sír 2. számú csatjánál láttuk. 8. Két ágyéki csigolya közé szorulva találtak egy háromélű, erősen oxidált vasnyílhegyet. Hossza 6·5 cm. 9. A két boka közül korongon készült, finoman iszapolt palaszürke agyagedény került elő (XLI. 10.). Az edény teste gömbalakú, nyaka rövid és enyhén kihajló pereme van. Az edény magassága 9·5, szájmérője 8·2, legnagyobb kihasasodása 11, fenékmérője 6 cm. 10. Lándzsahegy vasból. A sírgödör kitisztítása után annak fenékén a lábak végénél találtak rá. Haránt állásban volt elhelyezve, lapja vízszintesen feküdt. Erősen oxidált (XLI. 1.). Hossza 33 cm, ebből a köpüre 15 cm esik. Legnagyobb szélessége 5 cm. 11. Vascsat. Tipusa ugyanaz, mint a 7. sz. alatt leírtté, csak jóval kisebb.

7. *sír.* Vízvezetési csövek lerakásakor feldúlt sír. A talált tejfogak és az előkerült mállott csontvázrészek tanúsága szerint 9—10 éves leánygyermek sírja. Mellékletek: 1. A sír földjéből, de pontosan meg nem határozható helyről került elő három fekete (pasztából készült) gyöngy, fehér hullámvonalas berakással, továbbá egy világoszöld üveg és egy sötét-kék üveggyöngy (XL. 2.). 2. Ugyaninnen került elő egy nyolc darabra tört talpas üvededényke (XL. 1a., b.). Töredékeiből szinte teljesen össze lehetett állítani, csupán a szájrésze hiányos. Színe zöld. Méretei: jelenlegi magassága 7·05, nyakhossza 1·7, nyakátmérő 0·85, a test legnagyobb szélessége 4·6, fenékmérője 3·1 × 3·5 cm.

8. *sír.* Werbőczy-utca 5. sz. házának kertjében találták ezt a sírt. A benne lelt anyagot Balog Imre munkavezető gyűjtötte össze, megjelölve azt is, hogy az egyes darabok a sír melyik részéből kerültek elő. Melléklete 9 vagy 10 vaskapocs, amelyek minden bizonnyal koporsódeszkák összetartására szolgáltak. Tipusuk és nagyságuk egyezik a XLI. 3., 4. sz. bemutatottakkal is. A mell tájáról összesen 4, az öv környékéről 1, a térdek környékéről 1—1, a többi a jobb és bal lábfejek környékéről került elő.

9. *sír.* A munkálatok alkalmával teljesen feldúlt sír, még a helye sem volt pontosan megállapítható. Állítólag ebből a sírből kerültek ki: 1. Vaslándzsahegy; 36 cm hosszú, melyből magára a hegyre 20 cm esik; erősen oxidált volta miatt alakja is nehezen határozható meg; köpűje hengeralakú, a hegy felé vékonyodó. 2. Pajzsköldök vasból. Igen rozsdás és töredékes. Magassága 10 cm, legnagyobb átmérője szélről-szélre mérve 16·5 cm. (XLI. 7.)

10. *sír.* Az ismertetett sírok közeléből, de pontosan meg nem hatá-

rozható helyről került elő ez a sír is. Egyetlen melléklete a XLI. 11. alatt bemutatott edény. A jóliszapolt, palaszürke edény magassága 7·5, szájátmérője 15·5, talpátmérője 5·5 cm. Töredékesen került elő. Az egyik törésvonal mentén (a képen jól látszik) arányosan elosztva három pár lyuk található, amelyeken a letört darabot, áthúzott sodronnyal vagy fonállal a többihez hozzáerősítették.

*

Csongrádon és közvetlen környékén más alkalommal is kerültek elő római kori leletek. Legnagyobb részük szórvány-lelet s csak az bizonyos, hogy az együtt felsorolt emlékek egy helyről valók.

Ilyen lelőhely a városban a városháza telke, amely a város legkiemelkedőbb pontján fekszik. 1934 nyarán a régi városháza keleti szárnya alatt, pincefal lebontáskor, a földben három sírhely mutatkozott. Kettőt az É-D. irányú pincefal hosszában átmetszett. Ezeket valószínűleg a pince építésénél dúlták szét, s a megmaradt részen csak 2—2 darab ló-alszárcsont került elő. A pince déli végében lévő sírt térdig szintén feldúlták, de a többi részét Tary László dr. bontotta fel. A sír iránya D-É; a csontváz feje délnek volt elhelyezve. Mellékletek: 1. Antoninus Pius? (Kr. u. 138—161) ezüst érme. Az alsó állkapocs közé ragadt földből került elő, de kérdéses, hogy eredetileg a szájában volt-e? Az egykorú bolygatás miatt az állkapocs a jobb kézfej helyén feküdt. 2. Oválisalakú (a Werbőczy-utcai 6. sír 7. és 11. sz.-mal azonos típusú) vascsat. A medencében feküdt.

Csongrád város nyugati részén fekvő u. n. Piroskaváros ugyancsak szolgáltatott leleteket. Piroskaváros végén levő sintértelep a tulajdonképeni lelőhely. A sintértelep melletti halomban ez év tavaszán homokhoradás közben két sírra bukkantak.

1. *sír.* A munkások dúlták fel. Mellékletei közül mindössze a XLI. 12. edényt sikerült megmenteni. Színe piros, máz is van rajta.

2. *sír.* Kinyújtóztatva, hanyatt fekvő, fejlett férfi csontváza; 160 cm mélyen. Irányítása D-É., fejjel délre. Mellékletek: 1. A lábfejnél palaszürke színű bögre (XLI. 9.). Jól iszapolt és égetett, korongon készült. Gömbalakú, rövid, ívelt nyakkal, kissé kihajló peremmel. Az edény magassága 8·1, szájátmérője 80, legnagyobb kihasasodása 12·2, fenékátmérője 4·5 cm. 2. A jobb csípőtányér külső széle mellett ovális vascsat, típusa olyan, mint a Werbőczy-utcai 6. sír 7. csatja. 3. A vascsat közvetlen szomszédságában két rozsdás vasszőg, amelyek úgy voltak elhelyezve, mintha a csatba húzott övvég visszahajló szárát fogták volna oda az övhöz. 3. A csattól balfelé kb. 10 cm-nyire feküdt Verus (Kr. u. 161—169) ezüst érme (Coh. II. 3. 144). 4. Késpenge vashól. Erősen oxidált állapotban. Teljes hossza 13·5 cm, amiből a nyélnyújtványra 4·5 cm esik. Legnagyobb szélessége 2 cm. A nyélnyújtványon farost nyomok voltak találhatóak. A kés nyele a gerincoszlopon feküdt, a kés hegye balra lefelé volt fordítva.

3. *sír.* 170 cm mélyen elhelyezett, feldúlt gyermek sír. Valószínű irá-

nyitása K-Ny., fejjel nyugat felé. Melléklete a fej közelében talált kettőscsonkakúp formájú orsókarika. A sír kora nem állapítható meg pontosan.

A félegyházi országúttól északfelé nyíló u. n. Határúton, az országúttól kb. 50 méternyire az út egy nagy halmot vág ketté. A dombon, a Félegyháza felé eső részen, Babót Henrik földjén szőlő alá fordítás közben több sírt találtak (kb. ötöt). Az egyikben, amely állítólag D-É. irányítású volt, a csontváz mellett a következő mellékleteket találták: 1. Csuklós tűszerkezetű korongos fibula; a fedőlap zománcozása hiányzik. 2. Kéttagú bronzfibula.² 3. 22 szem különféle gyöngy (7 hasábformájú karneol, 4 kréta, 3 hasáb és 1 barázdált gömbformájú zöld üveggyöngy, 5 fehér kőgyöngy, 1 kettős-gömbformájú fehér üveg, 1 kék üveggyöngy. 4. Meghatározhatatlan rendeltetésű bronzsodrony töredéke.

Ettől a dombtól nyugatra, kb. 50 méternyire van egy másik halom, amelynek „érces” részén kapálás közben találták Verus eziüst érmét.

*

Az előbbieken ismertetett leletanyag több szempontból érdemel figyelmet. Mindenekelőtt négy pontos lelőhellyel növelte római kori emlékeink számát. E korszak lelőhelyeit feltüntető térképen³ Csongrád egyetlen lelőhellyel volt képviselve, ama szórványleletek révén, amelyek egy része a Magyar Nemzeti Múzeumban, másik része pedig a szentesi múzeumban található. Ezek nem jelentenek pontos lelőhelyet, mivel a leletkörülményekről semmit sem lehetett megállapítani. Így a most ismertetett leletek révén igazolódik az a természetes feltevés, hogy Csongrádnak és környékének területe ebben a korban épen olyan sűrűn lakott, mint a környező városok, vagy helységek bármelyike.

Ami a sírok jellegzetességeit illeti, ahol a sírok irányítása megállapítható volt, egy kivételével D-É irányúak voltak. Kivétel a Werbőczy-utcai 6. sír, amelynek csontvázát DK-ÉNy irányítással helyezték sírba. Meg kell még azt is említenünk, hogy a gyaníthatóan férfi sírokban a csontváz fejjel délnek fordítva volt sírbatéve.

Feltűnő, hogy a feltárt idetartozó 13 sír közül gyöngymelléklete mindössze egynek (határúti sír) volt. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a sírok egy részét hozzá nem értők dúlták fel s a gyöngymelléklet veszendőbe is mehetett. A sírmellékletként mindig lábhoz helyezett edények e korszak temetkezési rítusának jellegzetességeihez tartoznak.

Jóval ritkábban találkozunk azonban a koporsós temetkezés nyomaiival. Az Alföldön máig ismert kb. 300 római kori sírból a koporsós temetkezésre biztosan utaló vaskampókkal mindössze hét sírban talákoztunk (kivéve a jászalsószentgyörgyi halmokat). Annál érdekesebb, hogy az itt ismertetett sírok közül kettőben (Werbőczy-utcai 4. és 8. sír) is meglették a farostok nyomait mutató vaskapcsokat. Formájukat a XLI. 3., 4. számú ábrák mutatják. A Werbőczy-utcai 8. sírből pontosan ismerjük elhelyezke-

² Tipusa egyezik Párducz i. m. XIV. tábla 6. számú ábrájával.

³ Párducz: i. m. 185. l.

désüket is. Darabszámuk mindkét sírban azonos, valószínűleg 10. Nagyságuk, formájuk és elhelyezkedésük a koporsó formájához szolgáltatnak bizonyos adatokat. A jelen esetben igen valószínűnek látszik, hogy a holttestet kivájt félfatörzsbe helyezték és a másik felét fedélként borították rá. — A holttest két oldalán, arányosan elhelyezett XLI. 3. típusú kampók alkalmasak a két kivájt félfatörzs összetartására. Így azonban magyarázat nélkül marad a XLI. 4. típusú, beverés után lehajlított végű vaskampó, amely inkább nyitott koporsót tételez fel. Több pontosan megfigyelt lelet véglegesen megoldhatja ezt a kérdést is.

Aránylag határozott válasz adható a leletek korát illetőleg. Öt római érem és két fibula nyújtanak erre biztos támpontokat. A leletek első csoportjából (Werbőczy-utcai tíz sír) előkerült 1 Commodus érem (Kr. u. 176—192), a 3. sírből; 1 Sabina érem (Kr. u. 128—136) a 6. sírből és egy vasfibula az 5. sírből, amelynek típusa a Kr. u.-i II. század végére, illetve a III. század elejére való. Ezt a korhatározást az érmek is támogatják. A csongrádi városháza pincéjében talált sír melléklete egy valószínűleg Antoninus Pius (Kr. u. 138—161) érem. Tehát itt a II. század második feléről van szó. Ugyanebbe az időbe sorozhatók a sintértelepi sírok az előkerült Verus érem alapján (Kr. u. 161—169). Érdekes a határúti lelet bronzfibulája, amelyet eddig pontosan datálható sírből nem ismerünk. Itt is csak bizonyos megszorításokkal vehetjük korhatározónak az alig 50 méter távolságban lévő másik halomban lelt Verus érmet. Aligha lehet véletlennek tulajdonítani, hogy az aránylag kis területen előkerült leletek ennyire egyöntetűen utalnak a Kr. u.-i II. század második felére. Indokoltnak látjuk azt a véleményünket, hogy a korhatározó érmekben és fibulákban ne csak a kezdőkorhatárt lássuk, hanem inkább a temetők, illetve a hozzájuk tartozó, de még nem ismert telepek, java idejét.

A sírok ismertetése során említettük a Werbőczy-utcai 6. sírban talált két ovális vascsatot, és a velük mindenben egyező másik példányt, amely a városháza pincéjében feltárt sírből került elő. Valamennyinek a pecke karomszerűen fekszik a csatkarikán, s ugyanilyen vaspecekkel van ellátva a XLI. 6. számú bronzcsat is. A csatpeceknek említett formája e korszak leletei között szokatlan, mindmáig germán jellegű leletek sajátjaként tekintettük.⁴ E korai és eddig szokatlan környezetben való megjelenésük a forma kialakulása szempontjából is jelentős adat.

Jóllehet írott forrásaink a szóbanforgó korszak alföldi lakosait, a jazigokat harcos, lovasnómád népnek tüntetik föl, ennek máig igen kevés bizonyítékát találtuk. Kerültek elő ugyan lócsontvágrészek, de csak halomsírokból. A városházi feldúlt sírok csontjai jelentik az újabb adatot ebben a kérdésben, ha tényleg sírmellékletéről van szó.

⁴ Az Alföldön különösen gepida sírjainkban találkozunk nagyobb számban az ilyen formájú csatokkal. E tekintetben elég, ha hivatkozunk Török Gyula, A kiszombori germán temető helye népvándorláskori emlékeink között c. munkájára, (a közleményt lásd a Dolgozatok jelen kötetében), amelyben a mi csatjainknak szépszámu pontos analógiáját találjuk meg (pl. XLVII. t. 30. sír; LI. t. 354. sír; LI. t. 91. sír).

A korszak fegyvereiről talán még kevesebbet tudunk s ezért igen jelentős a Werbőczy-utcai 6. sírból előkerült harci felszerelés. A XLI. 1. ábrán bemutatott szépformájú vaslándzsahegy a felszerelésnek legértékesebb darabja. Az eddig ismert kevés számú példányok annyira rongált, töredezett állapotban kerültek elő, hogy formájukat megállapítani nem lehetett. Hogy a mi példányunk típusát jelent-e, azt csak további szerencsés leletek dönthetik el. A fegyverzet további része, az ugyanebben a sírban talált háromélű vasnyílhegy; meglehetősen oxidált állapota miatt közlésre nem volt alkalmas. A lándzsa és az íj mellett, a fegyverzet harmadik darabja a XLI. 2. szám alatt bemutatott vastör, vagy mondjuk inkább nagyobb méretű egyélű vaskés. Tipusa egyezik a korabeli sírokban gyakran lelt kisebb késekkel.

A Werbőczy-utcai 9. (feldúlt) sírból került elő a XLI. 7. számú pajzsdudor. A találók a sírt teljesen felforgatták; nem lehetett utólag pontosan megállapítani a csontváz irányítását s a mellékletek közül csupán egy vaslándzsahegy maradt meg. A lándzsahegy formája inkább a gepida sírokban előforduló példányok egy típusára emlékeztet. A pajzsdudorhoz hasonlót nem ismerünk egykorú jazig leletekből, de nincsen analogiája sem a későbbi germán, sem más jellegű emlékcsoportokban. A germán-gepida leletekből ismert pajzsdudorok főtipusa félgömbformájú. A valamivel korábbi vandál pajzsdudorok konikusak ugyan, de csúcsuk pálcaszerű tagban végződik. Külföldi pontos analogia azonban akad. A Buschen-ből (sziléziai Wohlau körzet) való vandál pajzsdudor Kr. u.-i I. századból való. A közölt kép⁵ teljesen pontos analogiája a mi pajzsdudorunknak. Ugyancsak Sziléziából ismerünk (Jäschkowicz, breslaui körzet) Kr. e.-i I. századból hasonló formájú pajzsdudort.⁶ Tipikusan germánnak minősíti ezt a formát Bumüller is.⁷ Ismerjük megközelítő analogiáját Wiesbadenből,⁸ ahol 1877-ben a városi kórház építésekor került elő. Csupán a pajzsra tapadó pereme szélesebb a mienknél; bronzból készült. Az elmondottakból mindenekelőtt az következik, hogy pajzsdudorunk formája után kronologialag nagyon jól beleillik abba a környezetbe, ahonnan előke-
rült. A legfiatalabb külföldi analogia talán a wiesbadeni példány, ennek azonban pontosan nem állapítható meg a kora. A legtökéletesebb analogia a buscheni pajzsdudor, amelynek a kora, mint említettük, kb. a Kr. u.-i I. század. Ezek után nem lehet kétes, hogy a csongrádi pajzsdudor is germán formakörbe tartozik, s talán újabb bizonyítéka annak a már mások által is hangoztatott szoros kapcsolatnak,⁹ amely ez időben az Alföldön lakó jazigok és a felvidéki germánok (quadok, vandálok?) között fennállott.

⁵ Martin Jahn, Die Gliederung der wandalischen Kultur in Schlesien. Schlesiens Vorzeit. VIII. 25. lap, 34. kép és 35. l.

⁶ Martin Jahn i. m. 24. l. 11. ábra és 35. lap.

⁷ Dr. Johannes Bumüller, Leitfaden der Vorgeschichte Europas. Abbildungsband. Augsburg, 1925. 73. tábla, 285. ábra.

⁸ ORL. Nr. 31. Das Kastell Wiesbaden. 94. l. IX. tábla, 4. ábra.

⁹ Eduard Beninger, Die Südausbreitung der Einsprossenfibel. Sudeta X. 1934. 3—4. füzet, 92—104. ll.

Igen öröndetes, hogy a kevés számú hiteles rómaikori keramikusan anyag ismét gyarapodott néhány adattal. Valamennyi edényünk jól datált. A XLI. 12. számú, piros mázozos, kis talpas bögre nem áll egyedül a hiteles és jól datált anyagban. Színben és formában igen hasonló példány került elő Mártély közelében. A mártélyi edény talán kissé zömökebb. Kora a Kr. u.-i II. század vége és a III. század elejére esik.¹⁰ A mi példányunk meg inkább a Kr. u.-i II. század harmadik harmadára.

Formája és az oldalába párosával fúrt lyukak miatt érdekes a XLI. 11. számú tál. Valamennyi eddig ismert rómaikori alföldi telepünkön igen nagy számmal kerültek elő átlukasztott edénytöredékek. Így pld. Debrecen-Tocóparton,¹¹ a pécskai Nagysánc¹² és a Solt-paléi¹³ telepen. Magyarázatot adni e jelenségnek nem tudtuk. Oly nagy tömegben kerültek elő ezek az átfúrt edénytöredékek (különösen Solt-Paléban), hogy alkalmaztatásukat illetően kultikus jelentőségre nem gondolhattunk. Ugyancsak emiatt kellett kizárni a lehetőségét az esetleg felfüggeszthető díszként való alkalmazásnak is. Néha egész edényen is fordult elő ilyen átlukasztás, mint Sőregi említi.¹⁴ Vöröses, rómaikori edényről beszél, hasa alján fúrott lyukkal. A másik adatot a pécskai Nagysánc szolgáltatta, ahol két lyukba illesztett ólomkapocsról szól a szerző.¹⁵ Ha a pécskai töredék határozottan utalt is arra, hogy ezek a lyukak praktikus célokat szolgáltak, véleményünket ingadozóvá tette a tocóparti edény, amelynek oldalába fúrott lyukra semmiféle elfogadható magyarázat nem kínálkozott. Most végül a XLI. 11. számú edény határozottan utal arra, hogy az eltört edény összeerősítése miatt készítették az átfúrásokat. A képen nagyon jól látható, hogy a törésvonal mentén, egymástól arányos távolságban helyezkedik el a három pár átfúrás, a törésvonal mindkét oldalán. Rendeltetésük így nem kétséges; a letört edénydarabokat erősítették az edényhez, hogy ezt továbbra is használhassák. Ha a pécskai edénydarabon az említett ólomkapocs tényleg együtt került elő az edénytöredékekkel, akkor ez a tény az összeerősítésnek egyik anyagát mutatja be. Valószínű azonban, hogy az összeerősítésnek nem ez volt a gyakoribb anyaga. Olyan anyagot használhattak, amelynek idő múlásával nem maradt nyoma; valami fonal félt. Erre mutat az, hogy az összekötő anyagnak a pécskai darabot kivéve egyetlen telepen sem volt nyoma. Az elmondottakat erősíti meg a szegedi városi múzeumban kiállított, eddig publikálatlan másik, ugyancsak rómaikori tál is (Szeged-Zákányról való, szórványlelet),

¹⁰ Dr. Bálint Alajos: Jazig sírok Mártélyon. Dolgozatok, 1933—34. 183—188. 1. kép, 1. ábra.

¹¹ Dr. Sőregi János: A méhkasalakú földbezárt üregek problémája. Debrecen, 1932. 11—18. II.

¹² Dömötör László: Római korabeli edények a pécskai Nagysáncban. Archaeologiai Értesítő, 1901. 327—335. II.

¹³ Dr. Párducz Mihály: Adatok az Alföld rómaikori kerámiájához. Dolgozatok 1935. 183. I.

¹⁴ Sőregi János dr. i. m. 16. I.

¹⁵ Dömötör i. m. V. tábla, 6. ábra.

amelyen egy pár átfúrás ugyanúgy van alkalmazva, mint a csongrádi példányon.

A csongrádi leletnek kétségkívül egyik legérdekesebb darabja a Werbőczy-utcai 7. sírból előkerült s a XL. 1a., b. képein bemutatott két-arcú üvegedény. Az üvegedény mintája két félből állott, az öntési varrány különösen a nyaki részen feltűnő, az öntés után nem igyekeztek azt eltüntetni. Mindkét arc fiatal egyént ábrázol (fiatal nő és férfi?). A homlokot és a füleket a fürtös kezeléssé haj eltakarja.

A mi edényünk formakörével A. Kisa foglalkozott¹⁶ alapvető munkájában. Ide sorozza a relief ábrázolásokkal díszített üvegedényeket. Ide tartoznak azok az edények is, amelyek maszkot, emberfejet ábrázolnak, továbbá, amelyek különféle állatalakokat, növényi formákat (szőlőfürt pl.) utánóznak. A legkorábbi példányai a csoportnak keleten jelentkeznek (Syria, Cyprus, Krim), majd délitáliei és délfraanciaországi közvetítéssel eljutnak a mai Franciaország északkeleti részére és a Rajna vidékre is. Amikor itt is megindul az üveggyártás, itteni műhelyekben is utánózni kezdik ezeket a formákat.

A mi edényünk legtöbb hasonlóságot eláruló analógiái a kölni gyűjteményben vannak. Az egyiknek lelőhelye ismeretlen (XL. 5.),¹⁷ csak az bizonyos, hogy erről a vidékről való. A másikat S. Mansuy-ban (Toul mellett) találták (XL. 3.).¹⁸ A méretekben, formában mutatkozó hasonlóság mellett főként a haj elrendezése és kezelése, az arcok vonásaiban mutatkozó szinte teljesen pontos egyezés a szembevetendő. Nem merjük állítani, hogy a bemutatott három üvegedény egy öntőmintából került ki. A kölni példányoknak csak a bemutatott képeit ismerjük, sem az eredeti példányokat nem láttuk, sem több oldalú fényképeit. Egészen kis különbségek így is észlelhetők. Az kétségtelennek látszik, hogy ha több öntőminta is volt, egyik a másiknak szolgált mintául. Természetes, hogy a készítés helyére a rendelkezésre álló kevésszámú és nem is teljesen hiteles adatok alapján pontosan nem utalhatunk. A XL. 3. számú edénynek ismerjük a lelőhelyét, Franciaország délkeleti részén van. A XL. 5. számú példány lelőhelye nem ismerős, a mi edényünk lelőhelye pedig a készítés szempontjából csak akkor jöhetne számításba, ha a szomszédos provinciák területén (Pannonia) ilyenirányú üveggyártásra mutató határozott nyomok lennének. Üveggyártási centrum létezése Pannoniában feltételezhető. Valószínűvé teszi ezt, a hajazatot utánzó, gömböcskésen kidudorodó technika gyakori előfordulása kisebb méretű pannoniai edényeken. Ugyancsak gyakori a két darabból való összeillesztésnek az a módja, amelyet a mi edényünkön is látunk. A centrum helyét Szönyben sejtik, mindaddig azonban, amíg ásatást a jelzett helyen nem végeztek, az elmondottak csupán a pannoniai keletkezési helynek lehetőségét kívánják jelezni. (Paulovics István dr. szíves levélbeli közlése.) A jelenben rendelkezésünkre álló

¹⁶ Anton Kisa, *Das Glas im Altertume*, Leipzig, 1908. III. k.

¹⁷ A. Kisa i. m. III. 293. ábra, 754. l.

¹⁸ A. Kisa i. m. III. 294. ábra, 754. l.

határozott adatok, amint azt már láttuk is a nyugati provinciák területére utalnak. Kisa Franciaország északkeleti részén (Departement Seine Inférieure) igyekszik kijelölni azt a területet, ahol az üvegedényeknek ezt a fajtáját gyártották.¹⁹ Ő elsősorban Amiens környékére gondol. Mint a készítés helye számbajöhet az ugyancsak Franciaország északi részében fekvő Boulogne város környéke és nem utolsósorban Köln vidéke.²⁰

A lelettel kapcsolatban felvethető további kérdés: mit ábrázol a két arc? Az ilyenfajta edények arcábrázolásaira legkézenfekvőbb mintákat a Janus ábrázolások nyújthatták. A Janust ábrázoló üvegedényeken az egyik arc legtöbbször szakálás, a másik szakáltalan férfiarc. Ez az általános típus. A mi edényünk ábrázolása tehát aligha vonatkozik Janusra. A kétarcú ábrázolások másik csoportjába a Medusa ábrázolások tartoznak. Igen jellemző példánya ennek a XL. 4. ábrán látható,²¹ szintén kölni gyűjteményből való darab. Amint látjuk, ezt már sok rokon vonás kapcsolja a mi edényünkhöz is. Főkülönbség a hajkezelésben van. A mi arcábrázolásunk fürtszerű hajviseletét a kígyótesteket utánzó hullámos haj helyettesíti, s az áll alatt találkozó két kígyótest nyilvánvalóan mutatja, hogy Medusa ábrázolásáról van szó. Kisa ugyancsak Medusa ábrázolásoknak tartja a XL. 3. és 5. képeit is, megemlítve némelyeknek azt a véleményét, hogy szó lehet még Bacchus és Ariadne ábrázolásáról is.²² Véleményünk szerint legalább is a csongrádi példány esetében az utóbbi felfogás a valószínűbb. A Csongrádon előkerült edény két arca mint már említettük is, nem azonos, noha nagy a hasonlóság közöttük. A XL. 1b. ábrán bemutatott arc síma, nőies (Ariadne), a másik a XL. 1a. számú kép erősebb, hangsúlyozottabb vonásaival inkább fiatal férfit ábrázol (Bacchus). Különös figyelmet érdemel a haj fürtszerű kezelése, ami egyáltalán nem hasonlít a már említett Medusa ábrázolás kígyómozgást utánzó hajviseletére. Sokkal inkább egybevethető vele a fiatal Bacchusnak egyéb emlékeken megjelenő, legtöbbször hasonló modorban ábrázolt hajviselete. Vajjon a hajnak ez a szőlőfürtszerű kezelése ebben az ábrázolásban összefüggésben van-e Bacchus isten mitológiai jelentőségével (bor, szőlő istene) nem állítható határozottan, de ha így lenne is, Ariadnenak hasonló módon való szerepeltetése nem lenne meglepő. Hiszen mint Bacchus (Dionysos) felesége a férje jelentőségébe osztozik, boristenséggé válik.²³

Nagyon valószínűnek kell tartanunk, hogy az edényábrázolás mitológiai jelentőségével birtokosa nem igen törődött és aligha gondolhatunk arra, hogy a sírmellékletként való elhelyezésének valami speciális kultikus jelentősége lett volna. Egyszerűen a provinciából behozott tetszetős használati edényként (illatszeres üveg) kell benne látnunk, amelyet mint az elhunyt tulajdonát a sírba is mellé helyeztek.

¹⁹ A. Kisa i. m. 763. l.

²⁰ A. Kisa i. m. 758–759. l.

²¹ A. Kisa i. m. 292. ábra; 752. l.

²² A. Kisa i. m. 752. l.

²³ Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie 2. Bd. I. 808. l.

Ami a lelet korát illeti, erre felvilágosítást ad egyrészt az edény maga, másrészt a leletkörülmények. Az edény színe, a talp és a nyak formája arra mutatnak, hogy edényünk a korábbi (koracsászárkor) példányokból való. A hengeralakú, lapos peremmel ellátott nyak csak a korai példányokon fordul elő. A tölcsérszerűen szélesedő a Kr. u.-i III. század elején jelenik meg a gall keramikában épen úgy, mint az üvegedény iparban. A bizonytalan formájú talp ugyancsak a korai típusokra jellemző. Az üvegedény sírjából előkerült gyöngyök (XL. 2.) formájuk és díszítésük alapján határozottan a Kr. u.-i II. század végére és a III. század elejére helyezhetők. A közvetlen környékről előkerült sírok a mellékleteik alapján, mint azt már láttuk, a Kr. u.-i II. század végére datálhatók és ez az időhatározás érvényes a mi üvegedényünkre is.

Dr. Párducz Mihály.

1a

2

1b

3

4

5

Tafel XLI. tábla.

